

(bk. HÂKİM el-CÜŞEMÎ).

İBN KESÎR, Ebû Ma'bed

(أبو معبد ابن كثير)

Ebû Ma'bed Abdullâh
b. Kesîr b. Amr ed-Dârî
(ö. 120/738)

Yedi kiraat imamından biri, tâbiû.

45 (665) veya 48 (668) yılında Mekke'de doğdu. Dârî nisbesini Abdüddâroğulları'na mensubiyeti sebebiyle aldığını ileri sürenler olmuşsa da Ebû Ca'fer İbnü'l-Bâzîş'e göre Kısra tarafından Yemen'in San'a şehrine gönderilen İsfahanlı Farslar'dandır; hayatının ilk dönemlerinde aktarlık yaptığı ve Bahreyn'in güzel kokuları ile tanınan Dârî'nin Limanı'na nisbetle Hicaz bölgesinde aktarlara Dârî dendiği için bu nisbe ile anılmıştır. Zehebî ve İbnü'l-Cezerî de bu görüşü tercih etmektedir. Ayrıca Amr b. Alkame el-Kinânî'nin mevlâsı olduğundan Kinânî ve Mekki nisbeleriyle de zikredilmiştir. Künyesi Ebû Bekir, Ebû Abbâd ve Ebû Muhammed olarak kaydedilmişse de doğrusu Ebû Ma'bed'dir. Sahâbî neslinden Abdullah b. Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Enes b. Mâlik'le görüşen ve bir müddet Irak'ta ikamet edip Mekke'ye dönen İbn Kesîr (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ*, II, 200; İbnü'l-Kâsîh, s. 9; Kastallânî, I, 95), Kur'an derslerini Mücâhid b. Cebr'den ve Abdullah b. Abbas'ın mevlâsı Dirbâs'tan aldı. Abdullah b. Sâib'den de okuduğu ileri sürülmüştür, ancak Zehebî bunun doğru olmadığını ve Kur'an'dan bir bölüm okumuş olabileceğini söyler (*Ma'rifetü'l-kurrâ*, I, 133). İbn Kesîr Mücâhid b. Cebr, Dirbâs, İkrime el-Berberî, Ebû'l-Minhâl Abdurrahman b. Mut'im, Muhammed b. Kays b. Mahreme'den hadis rivayet etti. Ma'rûf b. Müşkân, Şibl b. Abbâd, İsmâil b. Abdullah el-Kıst, Halîl b. Ahmed Kur'an ve kıraat talebeleri arasında yer alırken Ebû Amr b. Alâ ondan bir hatim indirmiş; İbn Cüreyc, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hammâd b. Seleme, Cerîr b. Hâzim, Abdullah b. Ebû Necîh gibi âlimler kendisinden hadis rivayet etmiştir. Hammâd b. Zeyd'in de ondan bazı kıraat vecihleri naklettiği belirtilmektedir.

İbn Kesîr 120 (738) yılında Mekke'de vefat etti. Bu tarihin Abdullah b. Kesîr b. Abdülmuttalib es-Sehmî'nin ölüm tarihiyle karıştırıldığı ve onun 122'de (740) öldü-

ğū ileri sürülmüşse de Zehebî gerek *Tâ-riḥu'l-İslâm*'da gerekse *el-'İber*'de bi-yografisini 120 yılı vefeyâtı arasında kaydetmiş, İbnü'l-Cezerî de bu tarihin kesin olarak 120 olduğunu zikretmiştir (*en-Neşr*, I, 120).

Cerîr b. Hâzîm, İbn Kesîr'in düzgün bir tilâveti olduğunu, Süfyan b. Uyeyne, Mekke'de Humeyd b. Kays ve İbn Kesîr'den daha güzel Kur'an okuyan bir kimse bulunmadığını söylemiştir. Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm da Mekke'de İbn Kesîr, Humeyd b. Kays ve İbn Muhaysın'ın kıraat konusundaki önemine işaret ettikten sonra İbn Kesîr'in önde olduğunu belirterek Mekkeliler'in kıraatinin onda birleştiğini ifade etmiştir (Ebû Şâme, s. 164). İbn Mücâhid, İbn Kesîr'i *Kitâbü's-Seb'a*'sındaki yedili sistemine alırken kendi dönemine kadar Mekkeliler arasında onun kıraati üzerinde icmâ hâsıl olduğuna dair tesbitini (*Kitâbü's-Seb'a*, s. 65-66) göz önünde bulundurmuş olmalıdır. Enderâbî'ye göre de İbn Kesîr hem Mekke'nin kâridir, hem Mescid-i Harâm'ın mukrîdir; Mekkeliler onun kıraatinde birleşmiş, Enderâbî'ye kadar bu tercihlerini korumuşlardır (*Qur'âtü'l-kurra'i'l-ma'rûfin*, s. 65). Zehebi'nin belirttiğine göre İbn Kesîr aynı zamanda bir vâizdi; talebelerine ders okutacağı zaman onlara önce vaaz ediyor, Kur'an tilâvetine mânen hazır halde başlamaları için bu yolu seçtiğini söylüyordu (*Ma'rifetü'l-kurra'*, I, 201).

Safedi, İbn Kesîr'in kıraatinin kendi tercihleriyle meydana geldiği veya aynen Mücâhid b. Cebr'in ya da Abdullah b. Abbas'ın yahut Übey b. Kâ'b'in okuyuşlarıyla sınırlı olduğu şeklinde âlimlerin farklı görüşleri bulunduğunu söylüyorsa da onun kıraatinin Mücâhid'in okuyuşlarıyla sınırlı olmadığı kesindir. Zira pek çok yerde Mücâhid'in okuyuşunu tercih etmiştir. Meselâ Bakara sûresinin 20. âyetinde Mücâhid يَخْطِفُ okurken (İbn Hâleveyh, s. 11) İbn Kesîr bu kelimeyi diğer kurrâ gibi يَخْطَفُ, aynı sûrenin 85. âyetinde Mücâhid يَبْطِشُونَ okurken (a.g.e., s. 15) İbn Kesîr يَبْطَاحُونَ (İbn Mücâhid, s. 163) diye okumaktadır. Aynı şekilde yine bu sûrenin 184. âyetinde Mücâhid يَطْوِقُونَهُ okumakta (İbn Hâleveyh, s. 19), İbn Kesîr diğer kurrâ gibi يَطْطِقُونَهُ diye kıraat etmektedir. Buna göre onun kıraatinin Abdullah b. Abbas veya Übey b. Kâ'b'in kıraatiyle sınırlı olduğunu düşünenin bir dayanağı yoktur. Ancak Enderâbî'nin değerlendirmesine göre İbn Kesîr'in kıraatinde esas olan, kendi re'yi ile ve kıyas yoluyla tesbitler yapmadan rivayet ve isnaddır (*Kıra'âtü'l-*

kurra'i'l-ma'rûfîn, s. 65). Bu esas göz önünde bulundurulmak şartıyla hocalarından aldığı farklı okuyuşlar arasında tercihler yaparak kıraatini oluşturduğunu söylemek mümkündür.

İbn Ebû Dâvûd'un tesbitleri doğru ise İbn Kesîr'in kıraatinde Mekke mushafı ile uyuşmayan noktalar da vardır. Nisâ sûresinin 171. âyetinde yer alan رُسُلُهُ kelimesi adı geçen mushafta رُسُولُهُ şeklinde yazılmış olduğu halde İbn Kesîr diğer kurrâ gibi bu kelimeyi رُسُلُهُ okumuş, Muhammed sûresinin 18. âyetindeki اِنَّا نَتِيْنُهُمْ ان ibaresi de yine Mekke mushafında اِنَّا نَتِيْنُهُمْ şeklinde yazılı olmasına rağmen Basra ve Medine mushaflarına uyarak اِنَّا نَتِيْنُهُمْ diye okumayı tercih etmiştir (İbn Ebû Dâvûd, s. 47-49).

Kaynaklar, İbn Kesîr kıraatinin tesbitinde genellikle Bezzî ve Kunbül'ün rivayetlerini esas almışlarsa da bu rivayetlerin temellerini oluşturmaları açısından Şibl b. Abbâd ve Ma'rûf b. Müşkân ile İsmâîl b. Abdullah el-Kıst'ın onun talebeleri arasında farklı yerleri olduğu anlaşılmaktadır. İbn Kesîr kıraatinin bazı özellikleri şöylece sıralanabilir: 1. Kur'ân-ı Kerim'de geçen صراط الصراط kelimelerini Kunbül'ün rivayetinde سراط السراط diye okur. 2. هم كم gibi cemi zamirlerin "mîm"lerine zamme verir ve önlerine uzatan vav takdir eder (sıla yapar): همو كمو gibi. 3. Sâkin bir harften sonra gelen müfred müzekker gâib zamirlerini harekeleri doğrultusunda uzatarak (önlerine med harfi takdir ederek) okur: منهو فيهي gibi. 4. Kur'an'da geçtikleri her yerde هزوا kelimesini الهدا الهدى kelimesini الدال "dâl"i sükûnla أرنا أرنا "râ"yı sükûnla, اخطوات اخطوات "tâ"yı sükûnla, ائمل ائمل "âl" kelimelerindeki "kâf"ı sükûnla, ائله ائله "âl" şeklinde okur. 5. التورن kelimesindeki hemzeyi hazfeder: التورن.

Zehebî'ye göre az hadis rivayet etmiş olan İbn Kesîr'i İbn Sa'd, Ali b. Medînî ve Nesâî sika bir râvi olarak değerlendirmiş olup *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer bazı kaynaklarda yer alan "selem" hadisinin (tahrîci için bk. Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurra*², I, 202) onun tarafından mı rivayet edildiği, yoksa bu hadisin senedindeki Abdullah b. Kesîr'in Sehmî nisbesiyle anılan ve dedesinin ismi Muttalib olan râviye mi ait olduğu hususu ihtilâfıdır. Zehebî, bu ihtilâfa da işaret ederek İbn Kesîr'in *Kütüb-i Sitte*'de bundan başka hadisi bulunmadığını söylemiş (*a.g.e.*, II, 202-203), *Mizânü'l-î'tidâl*'de ise Abdullah b. Kesîr es-Sehmî'nin biyografisini incelerken mukrî olan İbn Kesîr'in kaynaklarda her

hangi bir rivayetin yer almadığını belirtmiştir (II, 474).

İbnü'n-Nedîm, İbn Şenebûz'un (ö. 328/939) *Kitâbü Mâ hâlefe İbn Kesîr Ebû 'Amr* adında bir eseri olduğunu kaydetmiştir. Yedi, sekiz, on kıraatle ilgili hemen bütün eserlerde İbn Kesîr'in kıraatine yer verilmiş, ayrıca bu kıraati inceleyen müstakil kitaplar da yazılmıştır (bunlardan bazılarının yazma nüshaları için bk. *el-Fihristü's-şâmil*, I, 443; II, 468 [Nâfi' ve Ebû Amr b. Alâ'nın kıraatıyla birlikte], 491, 520-522, 633, 671, 672, 682, 691).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 484; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât* (Ömerî), s. 282; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, V, 181; a.mlf., *et-Târîhu's-sağir* (nşr. Mahmûd İbrâhîm Zâyed), Beyrut 1406/1986, I, 339, 341; İbn Ebû Dâvûd, *Kitâbü'l-Meşâhîf* (nşr. A. Jeffery), Kahire 1355/1936, s. 47-49; İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (nşr. Şevkî Dayf), Kahire 1972, s. 65-66, 92-94, 163; İbn Hâleveyh, *Muhtaşar fi şevâzî'l-Kur'ân*, Beyrut 1934, s. 11, 15, 19; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Şüveymî), s. 142-143, 157; Enderâbî, *Kur'ânü'l-kur'ânü'l-ma'rûfîn* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 65-73; İbnü'l-Bâzî, *el-İknâ'*, I, 77-92; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-veciz*, s. 164; Nevevî, *Tehzîb*, Kahire, ts. (et-Tibâatü'l-münfirîyye), I, 283; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), II, 245; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XV, 468-471; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kur'ân* (Altıkulaç), I, 133, 197-203; a.mlf., *A'lâmü'n-nübela'*, V, 318-322; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 403-404; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, II, 473-474; a.mlf., *el-İber*, I, 152; Safedî, *el-Vâfi*, XVII, 409-410; İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcu'l-kâri'* (mübtetî), Kahire 1315, s. 9; Fâsî, *el-İkdü's-semîn*, V, 236-238; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 443-445; a.mlf., *en-Neşr*, I, 115-121; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, V, 367-368; Kastallânî, *Letâ'ifü'l-işârât* (nşr. Âmir es-Seyyid Osman - Abdüssabûr Şâhin), Kahire 1392/1972, I, 94-95; *el-Fihristü's-şâmil: 'ulümü'l-Kur'ân, mahtûfâtü'l-kur'ân* (nşr. el-Mecmau'l-meleki), Amman 1987, I, 443; II, 468, 491, 520-522, 633, 671, 672, 682, 691; C. Brockelmann, "İbn Kesîr", *IA*, V/2, s. 761; J. C. Vadet, "İbn Kaṯīr", *EP* (İng.), III, 817; Ahmed Pâketçi, "İbn Kesîr", *DMBİ*, IV, 509-511.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İBN KESİR, Ebû'l-Fidâ

(أبو الفداء ابن كثير)

Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373)

Tarihçi, müfessir, muhaddis ve Şâfiî fakihî.

701'de (1301-1302) Busrâ'nın Müceydi-lülkarye köyünde dünyaya geldi (*el-Bidâye*, XIV, 21). 700 (1300-1301) yılında doğduğu da rivayet edilir (İbn Hacer, *İnbâ'ü'l-*

ğumr, I, 45; İbnü'l-İmâd, VIII, 397-398). Kendisi fakih, hatip, şair ve edip olan babası öldüğünde (Cemâziyelevvel 703/Aralık 1303) üç yaşlarında olduğunu söyler (*el-Bidâye*, XIV, 32). İbn Kesîr 707 (1307-1308) yılında ailesiyle birlikte Dimaşk'a göç etti. Ağabeyi Kemâleddin Abdülvehhâb onun öğrenimiyle yakından ilgilendi; ilk fıkıh derslerini de ondan aldı ve 711'-de (1311-12) Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Daha sonra Burhâneddin İbrâhîm b. Abdurrahman el-Fezârî ve Kemâleddin İbn Kâdî Şühbe'den fıkıh okudu. Genç yaşta yazdığı *Ahkâmü't-tenbîh* adlı eserini hocası Burhâneddin el-Fezârî'ye arz edip onun takdirini kazandı. Usûl-i fıkha dair *Muhtaşaru İbni'l-Hâcib*'i Şemseddin Mahmûd b. Abdurrahman el-İsfahânî'ye okuyup icâzet aldı. Ayrıca Şerefeddin İsâ el-Makdisî, Bahâeddin İbn Asâkir, Şemseddin Muhammed b. Muhammed eş-Şirâzî, İshak b. Yahyâ el-Âmidî, Muhammed b. Ahmed b. Zerrâd, İbnü's-Şihne el-Haccâr, Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Makdisî ve Yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî'den hadis, Alemüddin el-Birzâlî ve Zehebî'den hadis ve tarih, Muhammed b. Şerefeddin el-Ba'lebekkî'den kıraat, Takıyyüddin İbn Teymiyye'den kelâm ve fıkıh dersleri aldı. Bu hocaları arasında daha çok Burhâneddin el-Fezârî, kayınpederi Yûsuf el-Mizzî, Zehebî ve İbn Teymiyye'den etkilendi. Bunların dışında Şemseddin el-İsfahânî, Ebû'l-Feth ed-Debûsî, Ali b. Ömer el-Vanî, Yûsuf el-Hutenî, Ebû Mûsâ el-Karâfî ve İbnü'd-Devâlibî el-Bağdâdî icâzet aldığı hocalarından bazılarıdır.

İbn Kesîr öğrenimini tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulundu. 11 Cemâziyelevvel 736'da (27 Aralık 1335) Dimaşk'ta Şâfiîler'e tahsis edilmiş olan Necîbiyye Medresesi'nde ders vermeye başladı ve ölümüne kadar bu görevini sürdürdü. 16 Muharrem 746'da (19 Mayıs 1345) Bahâeddin Mercânî'nin yaptırdığı Mizze Camii'nde hutbe okumak üzere görevlendirildi. Zehebî'nin 16 Zilkade 748'de (17 Şubat 1348) ölümü üzerine Dimaşk'taki Sâlihiyye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Bu medresede verdiği ilk derse ulemâ, kadılar ve kalabalık bir halk topluluğu katıldı. Takıyyüddin es-Sübkî'nin 756'da (1355) vefatından sonra kısa bir süre Dimaşk'ta Dârü'l-hadîsi'l-Eşrefiyye'nin reisliğini yaptı. Ayrıca Dârü'l-Kur'ân ve Dârü'l-hadîsi't-Tenkiziyye'de ders verdi. 28 Şevval 767'-

de (8 Temmuz 1366) Emeviyye Camii'nde Fâtîha sûresinin tefsirini yaptığı derse melikü'l-ümerâ ve nâibü's-saltana Seyfeddin Mengliboğa, kadılar ve ileri gelen devlet adamları da katıldı.

Yönetim aleyhindeki her türlü isyana karşı olan İbn Kesîr, Memlûk Devleti ile olduğu kadar ulemâ ve halkla da iyi ilişkiler içindeydi ve hemen her konuda ılımlı bir politika takip edilmesinden yanaydı. 752'de (1351) Emîr Bayboğa Urûs'un başarısızlıkla sonuçlanan isyanından sonra Memlûk Sultanı el-Melikü's-Sâlih ile birlikte Dimaşk'a gelen Halife Mu'tazid-Bilâh, onu devlete bağlılığının bir mükâfatı olarak Demmâgiyye Medresesi'nde huzuruna kabul etti. Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'indeki bazı hadisleri güzel yorumlamasından dolayı kendisini kutladı (*a.g.e.*, XIV, 245).

Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'a küfür ettiği ve Emeviyye Camii'nde Sünnîler'le birlikte namaz kılmayı reddettiği için Mâlikî kadısı tarafından kırbaç cezasına çarptırılan Hilleli bir Şîî, daha sonra Dârüssaâde'de toplanan mahkeme heyeti tarafından idam cezasına mahkûm edildi (Cemâziyelâhîr 755/Haziran-Temmuz 1354). Bu mahkeme heyetinin üyeleri arasında İbn Kesîr de bulunuyordu. İbn Kesîr, 741 Şevvali sonunda (Nisan 1341) ulûhiyyet iddiasında bulunan Osman ed-Dekâki'nin yargılandığı Dârüssaâde'deki Dârüladî'de de üye olarak görev yaptı. Rebîülevvel 756'da (Mart-Nisan 1355) Kadılkudât Takıyyüddin es-Sübkî'nin, Altunboğa en-Nâsirî ve Kutluboğa el-Fahrî'nin yetimlerin mallarına el uzatmalarına göz yummakla itham edilmesi üzerine kurulan mahkemede görev aldı ve kadiyi savundu. 26 Rebîülevvel 766'da (21 Aralık 1364) Emîr Mengliboğa tarafından teşkil edilen ve Dârüssaâde'de toplanan mahkeme heyetinde de bulundu. Kanuna aykırı icraat yapmakla suçlanan Kadı Tâceddin b. Takıyyüddin es-Sübkî lehinde oy kullanarak Mengliboğa'nın takdirini kazandı (*a.g.e.*, XIV, 316-317).

762'de (1360-61) isyan ettiği için azledilen Dimaşk Valisi Baytemür Şâban 766'da (Nisan-Mayıs 1365) Dimaşk'a gelince onun şerefine *Şahîh-i Buḥârî*'nin ezbere okunması işini organize etme görevi İbn Kesîr'e verildi. Kıbrıs Frankları'nın İslâm ülkelerine karşı başlattıkları saldırıyı sürdürmeleri üzerine gerekli askerî tedbirleri alan Dimaşk Valisi Emîr Mencek 770'te (1368-69) halkın cihada katılması gerektiği konusunda ondan fetva istedi.